

УДК 141.7:316.64.000.32:321.01

О.В. КРАСНОКУТСЬКИЙ (кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри соціальної філософії та управління)
Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна
E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК УТВОРЮЮЧА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Ідеологія державотворення концептуалізується як процес; дається поняття політичного буття, виводяться його визначальні риси; аналізується політична свідомість як форма суспільної свідомості; розглядаються структурні рівні політичної свідомості, її функції, види; осмислюється практична політична свідомість, її структура; аналізується політична ідеологія як вищий, теоретичний рівень практичної політичної свідомості, виявляються особливості такої ідеології; обґрунтовується, що у своїй цілісності політична свідомість є утворюючою складовою процесу формування ідеології державотворення.

Ключові слова: суспільна свідомість, ідеологія, політика, політична свідомість, політична ідеологія, процес ідеології державотворення, ідеологія державотворення

Вступ

Осмилення політичної свідомості як утворюючої складової процесу формування ідеології державотворення – невід’ємна частина концептуалізації державотворчого ідеологічного процесуального явища й водночас дослідження проблеми формування державотворчої ідеології, розв’язання якої, безперечно, сприятиме розбудові України як незалежної демократичної правової держави.

Проблема політичної свідомості традиційно знаходиться у полі зору як знаних ідеологознавців, так і інших фахівців у царині суспільного знання. За радянських часів осмиленню проблемного поля політичної свідомості приділяли увагу відомі дослідники, серед яких перш за все слід назвати М. Михальченка, П. Сергієнка, О. Уледова та ін. Розпад Радянського Союзу, проголошення незалежності України активізує дослідницький інтерес до зазначеної проблеми. У світ виходять роботи В. Воловика, В. Воронкової, М. Жулинського, В. Кременя, М. Люзняка та ін., що прямо або опосередковано торкаються проблеми політичної свідомості. Різним її аспектам присвячені дисертаційні праці філософського напрямку (Л. Данилюк, В. Додонова,) політологічного (Д. Арабаджієв, І. Жданов, С. Матвієнків, Ю. Руденко), психологічного (М. Дідух, Р. Карковська) та ін. Дослідники більш-менш солідарні у думці, що політична свідомість опосередковано віддзеркалює політику. У той же час констатуємо відсутність у суспільствознавчому середовищі єдності у поглядах на природу, зміст, істотні риси політичної свідомості, що певним чином створювало перепони на шляху постановки питання про вказану свідомість як утворюючу складову процесу формування ідеології державотворення й, звісно ж, повноцінного осмилення даного питання. Відсутність позначеної

єдності обумовлена, на нашу думку, двома моментами. По-перше, далеко не всі автори у своїх працях розглядають політичну свідомість як одну з основних форм суспільної свідомості. По-друге, певна кількість спроб аналізу поняття політичної свідомості здійснюється без співставлення з його протилежністю, тобто з поняттям політичного буття. Зауваживши це, перейдемо до формулювання мети даної роботи й викладу основного матеріалу дослідження.

Мета статті: дослідити політичну свідомість як утворюючу складову процесу формування ідеології державотворення.

Обговорення проблеми

Відмітимо, що соціальне буття правомірно розглядати як категорію соціальної філософії для позначення реального процесу життєдіяльності людей у всьому різноманітті її проявів, що усвідомлюється здійснюючими його соціальними суб'єктами [1, с. 87], у тому числі й суб'єктами політики (політиками). Саму ж політику доцільно концептуалізувати як особливий різновид діяльності, змістом якої виявляється участь суб'єкта у державних справах, відношення до них, що спрямовує, зберігає або змінює державний устрій, визначаючи напрямок розвитку держави. На підставі розуміння таких категорій, як «соціальне буття», «політика», політичне буття як невід'ємну складову соціальної буттєвості доцільно визначити у якості соціально-філософської категорії для позначення сукупного різноманіття відносин соціальних суб'єктів із приводу участі у державних справах, яке складається історично і спрямовує, зберігає або змінює державний устрій, визначаючи напрямок розвитку держави. Запропонована концептуалізація дозволяє зафіксувати ряд визначальних рис політичного буття. Насамперед, як буття в цілому, що включає соціальну буттєвість, політичне буття має об'єктивний, конкретний і змінний характер. Водночас останнє, поряд із соціальним буттям, носить соціально-історичний, цивілізаційний характер. Поряд з цим доцільно виокремити такі найбільш суттєвих риси, що властиві політичному буттю як самобутній буттєвості, а саме: по-перше, потрійна вторинність по відношенню до буття в цілому (перша вторинність), соціального буття (друга), а також суспільного (третья); по-друге, багаторівнева комплексність, що проявляється, насамперед, у тому, що вказане буття виступає як складна, комплексна природничо-соціально-суспільна політична реальність, провідне місце в якій об'єктивно й необхідно займає соціальний суб'єкт (суб'єкт політики); по-третьє, соціальна дуальність, що виступає як здатність забезпечувати між суспільним буттям (суспільством) і політичним (державою як політичною формою організації суспільного буття) відношення як взаємозв'язку, так і конфліктного протистояння; по-четверте, наявність центрального ядра, специфічного політико-державного кластера, у якості якого виступає державно-політичне буття (буттєвість держави); по-п'яте, політичне буття постає у якості сукупного різноманіття політичних відносин, тобто відносин соціальних суб'єктів із приводу участі у державних справах, які (відносини) складаються історично, спрямовують, зберігають чи змінюють державний

устрій, визначаючи напрямок розвитку держави.

До речі, осмислюючи політичне буття, окремі дослідники, серед них і В. Воловик, виділяють такі його особливості: по-перше, спроможність значною мірою визначати розвиток економічного буття, а разом із ним і інших структуруючих елементів соціального буття; по-друге, виступати у якості специфічної зони, поля зіткнення інтересів і цілей різних класів, соціальних груп, верств та окремих особистостей; по-третє, слугувати зоною формування нових цілей, бути простором цілепокладання; по-четверте, знаходження свого безпосереднього прояву переважно у діяльності дорослих поколінь; по-п'яте, віддзеркалення тенденції до змінності соціального організму [2, с. 59]. Уявляється можливим погодитись у цілому із зазначеними особливостями політичного буття, оскільки вони, зокрема, спрямовують дослідницьку увагу до подальшого розгляду й осмислення визначальних моментів такої буттєвості.

Політичне буття, об'єднуючи у своїх межах сукупний ряд політичних відносин, постає як невід'ємна особлива центральна складова соціального буття, що з необхідністю отримує своє відображення у відповідній формі суспільної свідомості, у якості якої виступає політична свідомість. Як форма суспільної свідомості, політична свідомість постає у вигляді системної єдності суджень, почуттів, уявлень, поглядів, понять, ідей, теорій, інших суб'єктивних образів об'єктивного світу щодо політичної буттєвості, політичних відносин у цілому і, перш за все, державного устою, системи органів державної влади, а разом з тим і напрямку розвитку держави. Такі суб'єктивні мисленнєві образи, що охоплюють і відображають політичне буття, формуються історично, у тісному зв'язку з еволюційними процесами руху політичної матерії шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них. Усе це й повинно, на наш погляд, знаходити своє віддзеркалення у понятті політичної свідомості як соціально-філософській категорії [1, с. 196]. На підставі цих думок, а також філософського погляду на поняття суспільної свідомості [1, с. 181], концепт політики й політичного буття, видається можливим визначити політичну свідомість як соціально-філософську категорію для позначення однієї із основних форм суспільної свідомості, яка складається із певної сукупності ідеальних форм, що охоплюють і відображають політичне буття, суб'єктивних образів державного устою, системи державної влади, напрямку розвитку держави, які формуються у суспільстві на відповідному етапі його історичного розвитку шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них. Політична свідомість як основна форма суспільної свідомості зберігає усі фундаментальні риси останньої, які, безумовно, отримують у даній формі свою певну специфіку. Осмислюючи особливі характеристики політичної свідомості, слід у першу чергу зауважити, що вона, по-перше, має ідеальний характер, а, по-друге, похідний від політичного, і, звісно ж, суспільного, буття характер. По-третє, її зміст складає сукупність ідеальних форм, що охоплюють і відображають політичне буття, суб'єктивних образів державного устою, системи державної влади, напрямку розвитку держави.

Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

По-четверте, зазначені ідеальні форми, суб'єктивні образи, з яких складається політична свідомість, формуються у суспільстві на відповідному етапі його історичного розвитку шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них. По-п'яте, вказана форма свідомості, охоплюючи собою політичне буття, віддзеркалює його основні моменти, сторони й аспекти, виконуючи при цьому функцію відображення політичної буттєвості. По-шосте, будучи похідною від суспільного буття, його політичного компонента, політична свідомість має відносно самостійний від останнього характер, що зумовлює певне її функціональне спрямування, пов'язане з активною зворотною дією на суспільне буття, насамперед, політичну його складову.

Крім того, оскільки економічне буття виступає як концентрований вираз економічного, то й політична свідомість, по-сьоме, є формою віддзеркалення економіки, - про що справедливо наголошують окремі дослідники [1, с. 196; 2, с. 60; 3, с. 92], - а разом із тим і своєрідною «сполучною ланкою» між формами суспільної свідомості. До того ж, відображаючи специфічне поле зіткнення інтересів і цілей різних класів, соціальних груп, верств, окремих особистостей, окрему зону формування нових цілей, певний простір цілепокладання, що представлені у царині політичного буття, політична свідомість, по-восьме, являє собою духовний вимір народження, становлення новітніх цілей, пов'язаних із ними уявлень, ідей, що обумовлює, по-дев'яте, таку якість даної свідомості як цілепокладання, тобто здатність віддзеркалювати суспільне буття, політичну його компоненту, у вигляді «постановки цілей та завдань», якими керуються у своїй діяльності ті чи інші групи людей [3, с. 92]. Тому політична свідомість, як слушно вказують фахівці, по-десяте, здатна відігравати найактивнішу роль у суспільстві, впливаючи в цілому на перебіг суспільно-політичної життєдіяльності.

Із вищезазначених характеристик політичної свідомості впливає ще одна, не менш важлива, яка пов'язана з тим, що вказана форма свідомості, по-одинадцяте, наділена певним державотворчим потенціалом і у своїй цілісності іманентно спрямована на процес формування держави, розгортання усього державного організму. На державотворчі потенції свідомості, що нас цікавить, прямо чи опосередковано вказують і сучасні окремі наукові розвідки. Так, зокрема С. Матвієнків, досліджуючи політичну свідомість, суть та умови її формування в процесі державотворення в Україні, приходять до висновку про особливу «системозапочатковуючу» її роль у суспільствах «трансформативного» характеру [4]. Враховуючи загальний контекст роботи, у якій робиться цей висновок, стає очевидним, що йдеться насамперед про особливу, «системозапочатковуючу» роль вищевказаної форми свідомості у державотворчому процесі. І ці думки цілком виправдані, оскільки політична свідомість, виконуючи функції відображення політичного буття, активної зворотної дії на нього, водночас функціонально спрямована на процес формування держави, її творення й розбудови. Адже, як було з'ясовано, Краснокутський О.В., 2013

політичне буття, на яке активно здатна впливати політична свідомість, – це не що інше як відносини із приводу участі у державних справах, які складаються історично, спрямовують, зберігають чи змінюють державний устрій, визначаючи тим самим напрямок розвитку держави, а отже й процес державотворення загалом.

Як відомо, свідомість людини в цілому, політична її складова, не тільки віддзеркалює об'єктивний світ, політичне буття, але й творить його. Людина, яка представляє ту чи іншу впливову групу соціально-неоднорідного суспільства, провідний суспільний клас, маючи певне коло потреб, інтересів і цілей, з необхідністю потрапляє в ситуацію неможливості повного або часткового задоволення останніх, що, природно, не може влаштувати ані її персонально, ані її соціальне оточення. Тому виникає ситуація, коли наявна об'єктивна реальність, довколишня політична дійсність не задовольняє людину й вона генерує суб'єктивні образи державного устою, системи державної влади, напряму розвитку держави, її творення, а також ставить відповідні цілі та завдання, якими керується у своїй діяльності як вона сама, так і її найближче оточення, тим самим змінюючи соціальне буття, політичний його вимір, творячи у загальному підсумку політичну історію, державу. Осмислюючи картину активної дії свідомості, В. Ленін з цього приводу зауважував: «...світ не задовольняє людину, і людина своїм діянням вирішує змінити його» [5, с. 180]. Політична свідомість таким чином і започатковує процес формування ідеології державотворення як практичної свідомості, на яку спирається суб'єкт, здійснюючий державотворчу практику, а отже виступає у ролі утворюючої складової даного процесу.

Із вищевказаного випливає, що для політичної свідомості як утворюючої складової процесу формування ідеології державотворення властивий цілий ряд особливих рис, що всі разом визначають її специфіку. Крім того, для даної форми суспільної свідомості притаманні й певні функції, які вона виконує в суспільстві як соціальній системі. Слід зауважити, що серед останніх дослідниками найчастіше виокремлюються такі функції, як: пізнавальна, цілеспрямовуюча, регулятивна, ідеологічна, комунікативна, інтегративна, прогностична, аксіологічна тощо [4; 6, с. 511]. Не заперечуючи в цілому проти правомірності їх виділення, осмислення, опису, наголосимо, що зазначені функції більш доречно розглядати у якості додаткових, таких, що доповнюють основні. Основними ж функціями політичної свідомості, відповідно до двох провідних напрямів функціонального спрямування суспільної свідомості, слід вважати, з однієї сторони, функцію відображення політичного буття, а, з іншої, функцію активної зворотної дії політичної свідомості на політичне буття. Поряд із цим до основних функцій політичної свідомості зараховуємо й ту, що узагальнює специфіку даної форми суспільної свідомості, а саме: функцію формування держави, її творення й розбудови (функцію державотворення). У літературі виділяються досить різноманітні види, типи політичної свідомості, називаються різні підстави для їх класифікації. Так, зокрема,

Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

залежно від суб'єкта політичної свідомості виокремлюють політичну свідомість суспільства, нації, класу, соціальної групи, особи тощо [4; 6, с. 511]. Оскільки правомірно говорити про різноманіття суб'єкта політики, політичних відносин, і суб'єкта політичної свідомості відповідно, то уявляється доцільним класифікувати останню залежно від її суб'єкта і виділяти, насамперед, політичну свідомість особи, соціальної групи, всього суспільства в цілому. Якщо уявити політичну свідомість у якості певної системи, то цілком очевидно, що вона має як горизонтальний вимір, представлений відповідними ідеальними формами, що охоплюють і відображають політичне буття і належать тим чи іншим суб'єктам політичної діяльності, які перебувають у реальному горизонтальному просторі-часі, так і вертикальний вимір, що зберігає суб'єктивні образи державного устою, системи державної влади, напрямку розвитку держави, що генерувалися різними поколіннями людей, які з необхідністю крокують одні за іншими. Тому справедливо вести мову про горизонтальні та вертикальні структурні виміри політичної свідомості, про так звану «об'ємність» її структури [2, с. 62].

Більшість авторів, які досліджують духовну царину політичного, звертає увагу на багаторівневу природу політичної свідомості, виділяючи при цьому різні рівні останньої, зокрема такі, як буденна політична свідомість і теоретична, політична психологія й політична ідеологія. Такий підхід до аналізу даної свідомості мислиться як цілком прийнятний, адже політична свідомість, постаючи у якості основної форми суспільної свідомості, зберігає у своєму складі й основні рівні останньої. Насамперед, у системному світі політичній свідомості виокремлюється її нижчий первинний рівень – буденна політична свідомість, яку доцільно розглядати як хаотичне, емпіричне відображення поверхових рис політичного буття, що виникає у процесі повсякденної практичної діяльності людей під впливом тих чи інших суспільно-політичних явищ [1, с. 197]. Вона є первинною матрицею, найпростішою елементарною формою політичної свідомості, що зароджується в духовних обрядах кожної людини, незалежно від параметрів її соціального статусу. Така форма знаходить свій вираз у не досить визначених, позбавлених чіткості, ясності, конкретності, емоційно забарвлених уявленнях про державний устрій, систему державної влади, шлях розвитку держави, які формуються у людей під дією тих чи інших проявів політичної діяльності, різноманітних феноменів суспільного й політичного життя, наприклад, вчинку відомого політика, діяльності політичної партії, народних депутатів, засобів масової інформації тощо. Як правило, буденна політична свідомість отримує своє життя у політично-змістовних аксіомах, догмах, постулатах, прислів'ях, приказках та інших відповідних формах повсякденної народної творчості, що, сформувавшись стихійно, мають доволі стійкий характер, залишаючись досить довго в історичній пам'яті того чи іншого народу, міцно вкарбовуючись в його ментальність. Вказана свідомість, відображаючи, безумовно, з деякою долею істини, мінливі сторони політичного буття, не включає в себе, звісно

Краснокутський О.В., 2013

ж, систематизованого знання про нього. Окрім нижчого рівня політичної свідомості, у ній, як одній із основних форм суспільної свідомості, виокремлюється вторинний, вищий рівень – теоретична політична свідомість, що являє собою віддзеркалення суттєвих зв'язків політичної дійсності й притаманних їй закономірностей у наукових теоріях, які утворюють систему достовірних, глибинних і конкретних знань про цю дійсність, політичну бутевість. Система таких знань постає у вигляді політичної теорії. Іншими словами, теоретична політична свідомість є політичною теорією. Оскільки будь-яка теорія – це вища форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності й суттєві зв'язки визначеної області дійсності [7, с. 1068], то політична теорія постає, відповідно, як найвища форма організації наукових знань, логічно впорядкована система, яка надає цілісне синтетичне уявлення про закономірності й суттєві зв'язки політичного буття.

Як два провідні структурні рівні системи політичної свідомості буденна політична свідомість і теоретична тісно пов'язані одна з одною, взаємодіють між собою, доповнюючи одна іншу. З однієї сторони, теоретична політична свідомість має здатність змінювати буденну, проводити модифікацію останньої, підвищуючи тим самим її культурний рівень, а з іншої сторони, буденна політична свідомість, формуючись під впливом певних політичних діянь, що постають як результат реалізації тієї чи іншої теоретичної моделі, політичної теорії, фіксує ефективність її впровадження, її практичну значимість, відповідність теорії практиці, що, безумовно, не може не позначитись на подальшому розвитку теоретичного рівня політичної свідомості: «...певною мірою стан буденної політичної свідомості може слугувати критерієм істинності політичної теорії» [2, с. 63]. Водночас абсолютизація нижчого рівня політичної свідомості, ігнорування вищого відкриває шлях до накопичення в її середовищі ілюзій, хибних думок, ідей, що неминуче призводить до її ілюзорності, міфологізації, а подекуди навіть і містифікації. Емоційний стан сприйняття навкружної дійсності, тих чи інших аспектів політичного, покликана виражати політична психологія, що знаходиться на одному ж рівні з буденною політичною свідомістю. Вона формується у процесі повсякденного практичного суспільно-політичного життя людей, концентруючись у настроях, думках, почуттях, ціннісних орієнтаціях щодо політики, які спонукають широкі маси до певного вектору їх політичної поведінки. Як і у суспільній психології загалом, у політичній психології визначальним виявляється не саме по собі знання про дійсність, політичну її складову, а певне відношення до цього знання, емоційна оцінка політичних проявів [1, с. 198; 8, с. 160; 9, с. 510]. Виходячи з цього, під політичною психологією слід розуміти нижчий рівень політичної свідомості, що формується в процесі повсякденного практичного життя людей, виражає відношення до політичної дійсності, її емоційну оцінку у вигляді настроїв, думок, почуттів, ціннісних орієнтацій тощо.

Крім того, важливим структурним рівнем політичної свідомості, що Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

тісно пов'язаний із політичною психологією, постає політична ідеологія, яка уособлює собою вищий рівень вказаної свідомості, перебуваючи водночас разом із її вторинним, теоретичним рівнем у єдиному духовному вимірі. Якщо з приводу належності політичної ідеології до теоретичного рівня політичної свідомості думки поважних мислителів ще більш-менш сходяться, то стосовно подальшої її концептуалізації, змісту поняття, істотних рис та інших визначальних моментів даного феномена, погляди дослідників різняться, причому досить суттєво. Як показує аналіз, у більшості спроб визначення політичного ідеологічного феномена останній пов'язується із певною сукупністю ідеальних форм [10, с. 145-146; 11, с. 226; 12, с. 42], а деякі з цих спроб фіксують також зв'язок таких форм із певними практичними політичними діями [4; 13, с. 56; 14, с. 12]. І це не випадково. Адже політична ідеологія постає у якості різновиду теоретично обґрунтованої практичної свідомості (ідеології), якою керується суб'єкт у своїй практичній діяльності, у даному випадку - політичній практиці: «політична ідеологія, таким чином, постає у якості структуроутворюючого елементу системи ідеології соціально-перетворюючої діяльності» [2, с. 65]. У зв'язку з цим доцільно відзначити, що практична політична свідомість, як і практична свідомість загалом, утворює два своїх основні рівні: перший – нижній, буденний рівень, а другий – вищий, теоретичний. Нижній рівень практичної політичної свідомості представлений здоровим глуздом як сукупністю поглядів людей на об'єктивну політичну реальність і самих себе, які використовуються у повсякденній практичній політичній діяльності, буденній політиці. Здоровий глузд є виразником первинного, буденного рівня політичної свідомості; з його позицій можна розглядати й обговорювати будь-яке політичне явище, що має місце в навкружній об'єктивній дійсності, у тому числі й державний устрій, державну владу, формування держави. Їм, звісно ж, можна керуватися під час реалізації відповідних суб'єктивних мисленнєвих образів політичного характеру, формуючи державу. Зрозуміло, що висновки при цьому не завжди будуть істинними, оскільки потенційні можливості здорового глузду, як відомо, обмежуються емпіричними узагальненнями й метафізичними орієнтирами, що не може не позначатися на якості й ефективності формування державного організму. Тому на буденному рівні політичної свідомості, на нижньому ярусі практичного компонента останньої, її державотворчий потенціал не знаходить свого повноцінного прояву. І в силу цих обставин її державотворча функція залишається не реалізованою.

Якщо нижній, буденний рівень практичної політичної свідомості представлений здоровим глуздом, то вищий, теоретичний її рівень, що знаходиться у одній структурній площині із вторинним, вищим, теоретичним рівнем політичної свідомості, презентований політичною ідеологією як сукупністю теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу політичну дійсність і самого себе, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні тих чи інших завдань політичної практики.

Політичну ідеологію таким чином концептуалізуємо як вищий рівень практичної політичної свідомості, теоретичний її конструкт, як теоретично обґрунтовану практичну політичну свідомість. На даному рівні як на найвищому – теоретичному, – у теоретичній політичній свідомості її державотворчий потенціал отримує свій повноцінний прояв, забезпечуючи реалізацію її державотворчої функції.

На основі опрацьованого раніше поняття «ідеологія» [15, с. 353], враховуючи результати висвітлення концепту «політична свідомість», можемо стверджувати, що політична ідеологія – це соціально-філософська категорія для позначення систематизованого, теоретично обґрунтованого духовного відбиття об'єктивної реальності, сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу політичну дійсність і самого себе, державний устрій, систему державної влади, напрямок розвитку держави, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань політичної практики. Сутність політичної ідеології таким чином полягає у тому, щоб бути систематизованим теоретично обґрунтованим духовним підґрунтям практичної політичної діяльності. Позначене розуміння сутності, поняття політичної ідеології дає можливість на підставі визначальних характеристик ідеології та політичної свідомості визначити й істотні риси політологічного ідеологічного явища. По-перше, як і ідеологічний феномен загалом, а також політична свідомість, політична ідеологія має ідеальний характер. По-друге, вона (політична ідеологія) має похідний від політичного буття, політичної діяльності й практики характер. По-третє, політична ідеологія віддзеркалює об'єктивну політичну реальність, практичну діяльність у сфері політики у систематизованій, теоретично обґрунтованій формі, насамперед, у вигляді сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу політичну дійсність і самого себе, на державний устрій, систему державної влади, напрямок розвитку держави, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань політичної практики, що й складає зміст вказаної ідеології. По-четверте, дана сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів формується історично, на відповідному етапі розвитку суспільства. По-п'яте, політологічне ідеологічне явище має аксіологічний, ціннісний характер, оскільки теоретично обґрунтовані ідеї та погляди, що його складають, сприймаються суб'єктом у якості правильних, потрібних і необхідних у політиці при вирішенні певних практичних завдань. По-шосте, політична ідеологія має відносно самостійний характер, що проявляється, насамперед, у активному впливі на оточуючу політичну дійсність, практику.

До того ж, як вираз вищого теоретичного рівня політичної свідомості, політична ідеологія, по-сьоме, є теоретично обґрунтованою формою віддзеркалення економіки й водночас своєрідною сполучною ланкою між різновидами ідеології, що існують у межах тих чи інших форм суспільної свідомості. Поряд з цим, відбиваючи певним чином специфічне поле зіткнення інтересів, цілей різних класів, соціальних груп, окремих особистостей, окрему зону формування нових цілей, певний простір

Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

цілепокладання, що представлені у наявній політичній дійсності, вказана ідеологія, по-восьме, являє собою ідеологічний вимір народження, становлення новітніх цілей, пов'язаних із ними уявлень, поглядів і ідей стосовно державного устрою, системи державної влади, напрямку розвитку держави, які мають систематизований, теоретично обґрунтований характер. У той же час політична ідеологія, по-дев'яте, є цілепокладаючою, тобто має здатність віддзеркалювати суспільне буття, політичну його компоненту, у вигляді постановки цілей та завдань, якими керуються у своїй практичній політичній діяльності ті чи інші групи людей. Тим самим така ідеологія, по-десяте, відіграє найактивнішу роль у суспільстві, впливаючи в цілому на перебіг суспільно-політичної практики. І, нарешті, по-одинадцять, політична ідеологія під впливом державотворчого потенціалу політичної форми суспільної свідомості іманентно спрямована на процес формування держави, розгортання усього державного організму. Позначені істотні риси політологічного ідеологічного явища визначають і функціональну спрямованість даного феномена. Наслідуючи генетично провідне функціональне спрямування ідеології й політичної свідомості, політична ідеологія має, як мінімум, три основні функції, а саме: перша функція - відображення об'єктивної політичної реальності, практичної діяльності у сфері політики у систематизованій, теоретично обґрунтованій формі, насамперед, у вигляді відповідних ідей і поглядів (функція відображення політичної дійсності); друга - активний вплив на оточуючу політичну дійсність, практику (функція активного впливу на політичну дійсність); третя - формування держави, її творення й розбудова (функція державотворення). Окрім перелічених основних функцій, політичний ідеологічний феномен виконує у суспільстві як соціальній системі, безумовно, ще ряд інших, не менш важливих функцій, на наявність яких вказують у своїх роботах дослідники [4; 11, с. 226; 14, с. 12].

Відповідно до представлених міркувань, носієм (суб'єктом) політичної ідеології можуть виступати різні суб'єкти - соціальні групи, класи, окремі особи, які входять до складу цих груп і класів, носії політичної й державної влади, усе політично-організоване суспільство в цілому, які так чи інакше беруть участь у практичній реалізації теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на політичну дійсність, що сприймаються ними як правильні й потрібні під час виконання державних справ, здійснення політики. При цьому об'єкт такої ідеології - це якісно-визначена сфера практичної діяльності, на яку спрямована активність вищевказаних суб'єктів: політична практика у всій її багатоманітності.

Становлення суб'єкта політичної ідеології тісно пов'язано з політичною самосвідомістю, яку можна розглядати у якості структуроутворюючого елемента політичної свідомості. Позначена самосвідомість постає як усвідомлення й оцінка людиною, класом, іншою соціальною групою, суспільством самих себе у якості суб'єкта політики й практичної політичної діяльності. Розглядаючи політичну самосвідомість, доцільно виокремлювати її різні рівні [1, с. 198-199]. На першому із них

відбувається усвідомлення людиною, класом, соціальною групою себе у переліку політичних суб'єктів того чи іншого суспільства, розуміння своїх потенційних можливостей в сфері політиці. На другому рівні спостерігається усвідомлення суб'єктом своїх потреб, інтересів, співвіднесення їх з інтересами певних соціальних груп, певного суспільства. На третьому, більш вищому рівні відбувається цілісне осмислення й оцінка соціальним суб'єктом себе у якості повноцінного суб'єкта політичної діяльності, активного політичного актора, який визначив для себе політичні пріоритети, форму участі у політиці шляхом створення політичної партії, суспільно-політичного руху або участі у політиці у складі останніх. Саме на даному, вищому щаблі політичної самосвідомості народжується активний політичний суб'єкт, що, задовольняючи об'єктивну потребу у теоретичному забезпеченні своєї політичної діяльності, ініціює відповідну ідеологічну діяльність, у результаті якої і з'являється на світ політична ідеологія.

Висновки

Політична свідомість, постаючи як одна із основних форм суспільної свідомості, яка складається із певної сукупності ідеальних форм, що охоплюють і відображають політичне буття, суб'єктивних образів державного устою, системи державної влади, напрямку розвитку держави, які формуються у суспільстві на відповідному етапі його історичного розвитку шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них, має певний державотворчий потенціал і у своїй цілісності іманентно спрямована на процес формування держави, розгортання усього державного організму, виконуючи при цьому функцію державотворення. У певний історичний період політичної еволюції того чи іншого соціально-неоднорідного суспільства, коли провідні його соціальні суб'єкти, політичні актори досягають у своєму становленні вищого рівня політичної самосвідомості, розпочинається їх активна політична діяльність, тобто участь у державних справах, відношення до них, що спрямовує, зберігає або змінює державний устрій, визначаючи напрямок розвитку держави, обумовлює її формування, творення. Задовольняючи об'єктивну потребу у теоретичному забезпеченні своєї політичної діяльності, актори політики з необхідністю ініціюють і активно проводять ідеологічну діяльність, що перманентно має державотворчий характер, - виступає як відповідна політична ідеологічно-державотворча діяльність, - і активізує державотворчі потенції політичної свідомості. Одним із результатів такої діяльності постає політична ідеологія як теоретично обґрунтована практична політична свідомість, якою керуються вказані актори, суб'єкти політики, і яка спрямована на формування держави, її творення й розбудову, виконуючи тим самим державотворчу функцію. Активізація політичної свідомості, її державотворчого потенціалу, становлення й розвиток політичної ідеології з її державотворчим спрямуванням призводять, врешті-решт, до формування особливого специфічно-історичного, державотворчо-ідеологічного стану, який, вбираючи у себе основні риси політологічного ідеологічного явища, народжується як політичний державотворчо-ідеологічний стан – складовий

Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

елемент, один із станів процесу ідеології державотворення. А сама політична свідомість у своїй цілісності виступає таким чином утворюючою складовою даного процесу.

Список використаної літератури

1. Соціальна філософія : монографія / [Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В.]. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 376 с.
2. Воловик В. І. Філософія політичного свідомості : монографія / Віталій Іванович Воловик. – Запоріжжя : Просвіта, 2006. – 204 с.
3. Уледов А. К. Структура общественного сознания. Теоретико-социологическое исследование / Александр Константинович Уледов. – М. : Мысль, 1968. – 324 с.
4. Матвієнків С. М. Політична свідомість: суть та умови її формування в процесі державотворення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / С. М. Матвієнків. – Львів, 2001. – 19 с.
5. Ленін В. І. Конспект книги Гегеля «Наука логіки» / В. І. Ленін // Повне зібрання творів / В. І. Ленін ; [пер. із 5-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1972. – Т. 29 : Філософські зошити. – С. 73-202.
6. Кавка Д. П. Політична свідомість / Д. П. Кавка // Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 510-511.
7. Абушенко В. Л. Теорія / В. Л. Абушенко // Всемирная энциклопедия : философия / [главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 1068-1069.
8. Додонова В. І. Структура сучасної політичної свідомості в Україні / В. І. Додонова // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – 1999. – Вип. 5. – С. 156-166.
9. Ірхін Ю. В. Політична психологія / Ю. В. Ірхін, А. Г. Саприкін // Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 509-510.
10. Губерський Л. В. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка ; Інститут соціології НАН України ; Інститут вищої освіти АПН України. – К. : Знання України, 2002. – 577 с.
11. Чередниченко А. П. Ідеологія політична / А. П. Чередниченко // Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 226-227.
12. Кирилюк Ф. М. Філософія політичної ідеології : навчальний посібник / Федір Михайлович Кирилюк. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
13. Лісовий В. С. Ідеологія. Політичні ідеології / В. С. Лісовий // Культура-ідеологія-політика / В. С. Лісовий. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – С. 54-79.
14. Лага В. А. Ідеологічний фактор сучасного політичного та партійного розвитку України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. А. Лага. – Одеса, 2006. – 17 с.
15. Краснокутський О. В. Сутність ідеології державотворення як соціального феномена та зміст поняття, що його позначає / О. В. Краснокутський // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2012. – Випуск 61 (№ 6). – С. 351-356.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Social philosophy : monograph / [Volovik V. I., Lepskiy M. A., Butchenko T. I., Krasnokutskij O. V.]. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2011. – 376 p.

2. Volovik V. I. Philosophy and political consciousness : monograph / V. I. Volovik. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2006. – 204 p.
3. Uledov A. K. Structure of the social consciousness. Theoretical-sociological study / A. K. Uledov. – M. : Mysl, 1968. – 324 p.
4. Matviyenko S. M. Political consciousness : the essence and the conditions of its formation in state-forming processes of Ukraine : summary of a dissertation for the degree of candidate of political sciences : specialty 23.00.02 «Political institutes and processes» / S. M. Matviyenko. – Lviv, 2001. – 19 p.
5. Lenin V. I. Conspectus of Hegel's book «Science of logic» / V. I. Lenin // The complete works / V. I. Lenin ; [translation of the 5th Russian edition]. – K. : Publishing House of the political literature of Ukraine, 1972. – Т. 29 : Philosophical notebooks. – P. 73-202.
6. Kavka D. P. Political consciousness / D. P. Kavka // Political encyclopedia / [editor V. P. Gorbatenko ; edited by Y. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka]. – 2nd Edition, enlarged and revised. – K. : Geneza, 2004. – P. 510-511.
7. Abushenko V. L. Theory / V. L. Abushenko // World encyclopedia : philosophy / [Chief Scientific Editor and compiler of A. A. Gricanov]. – M. : AST, Mn. : Harvest, A Modern writer, 2001. – P. 1068-1069.
8. Dodonova V. I. The structure of modern political consciousness in Ukraine / V. I. Dodonova // Kulturologichnyj Visnyk: scientific-theoretical yearbook of the Lower Dnieper. – 1999. – Edition 5. – P. 156-166.
9. Irkhin Y. V. Political psychology / Y. V. Irkhin, A. G. Saprykin // Political encyclopedia / [editor V. P. Gorbatenko ; edited by Y. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka]. – 2nd Edition, enlarged and revised. – K. : Geneza, 2004. – P. 509-510.
10. Guberskyj L. V. Culture. Ideology. Personality: metodologo-worldview analysis / L. V. Guberskyj, V. P. Andrushchenko, M. I. Mykhalchenko ; Kyiv national Taras Shevchenko University. Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine ; Institute of higher education of the Academy of pedagogical sciences of Ukraine. – K. : Znannya, 2002. – 577 p.
11. Cherednychenko A. P. Political Ideology / A. P. Cherednychenko // Political encyclopedia / [editor V. P. Gorbatenko ; edited by Y. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka]. – 2nd Edition, enlarged and revised. – K. : Geneza, 2004. – P. 226-227.
12. Kirilyuk F. M. Philosophy of political ideology : study guide / F. M. Kirilyuk. – K. : Center for educational books, 2009. – 520 p.
13. Lisovyj V. S. Ideology. Political ideology / V. S. Lisovyj // Culture- ideology-politics / V. S. Lisovyj. – K. : Publishing House named Helen Teligy, 1997. – P. 54-79.
14. Laga V. A. Ideological factors of modern political and party genesis in Ukraine : summary of a dissertation for the degree of candidate of political sciences : specialty 23.00.02 «Political institutes and processes» / V. A. Laga. – Odessa, 2006. – 17 p.
15. Krasnokutskij O. V. The essence of ideology of state-building as a social phenomenon and the concept that it denotes / O. V. Krasnokutskij // Gileya: scientific herald. Collection of scientific papers. – K. : VIR UAN, 2012. – Edition 61 (№ 6). – P. 351-356.

А. В. КРАСНОКУТСКИЙ

Запорожский национальный университет, Запорожье

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ КАК ОБРАЗУЮЩАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Идеология государственного строительства концептуализируется как процесс; даётся понятие политического бытия, выводятся его определяющие черты; анализируется политическое сознание как форма общественного сознания; рассматриваются

Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення

структурные уровни политического сознания, его функции, виды; осмысливается практическое политическое сознание, его структура; анализируется политическая идеология как высший, теоретический уровень практического политического сознания, выявляются особенности такой идеологии; обосновывается, что в своей целостности политическое сознание есть образующая составляющая процесса формирования идеологии государственного строительства.

Ключевые слова: общественное сознание, идеология, политика, политическое сознание, политическая идеология, процесс идеологии государственного строительства, идеология государственного строительства.

A. KRASNOKUTSKIJ

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

POLITICAL CONSCIOUSNESS AS FORMING PART OF THE IDEOLOGY OF STATE-BUILDING

The ideology of state-building is viewed as a process; we give a notion of political life, of its defining features; examines the political consciousness as a form of social consciousness; examines the structural levels of the political consciousness, its functions, species; understanding of practical political consciousness, its structure; examines the political ideology as the highest theoretical level, practical political consciousness, exposing the features of such an ideology; argues that the integrity of the political consciousness is forming part of the ideology of state-building.

Key words: the public consciousness, ideology, politics, political consciousness, political ideology, the process of the ideology of state-building, the ideology of state-building.

Стаття надійшла до редколегії 19.01.13

Прийнята до друку 24.01.13